

ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСУВАННЯ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ

Іорґа С.М., кандидат економічних наук, старший викладач кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: fiests@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-1129-1336

Ластовенко М.Г., кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: lng1nic@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-4169-5449

***Анотація.** Мета.* Метою дослідження є визначення особливостей фінансування малих підприємств в Україні та окреслення напрямків покращення процесу їх фінансування. *Методика* У рамках дослідження застосовувались методи узагальнення, порівняння, синтезу та аналізу, емпіричні методи дослідження. *Результати* Визначено вплив пандемії на функціонування малих підприємств в Україні. Проаналізовано критерії визначення малого підприємства, визначено розбіжності та відсутність єдиного законодавчого підходу у цьому питанні. Доведено необхідність поділу малих підприємств на традиційні малі підприємства та малі підприємства націлені на зростання. *Практична значимість.* Сформовані базові критерії фінансування малого підприємства, які повинні лягати в основу прийняття рішень фінансового характеру: доступ до фінансових ресурсів, мета функціонування, фінансові ризики, рівень ліквідності. Визначені особливості фінансування вітчизняних малих підприємств: Визначено завдання виконання яких сприятиме гармонізації процесу фінансування вітчизняних малих підприємств.

Ключові слова: мале підприємство, традиційне мале підприємство, мале підприємство націлене на зростання, фінансування малого підприємства.

FEATURES OF FINANCING SMALL ENTERPRISES IN UKRAINE

Iorga Svitlana, PhD in Economics, Senior Lecturer of the Department of Financial Management and Stock Market, Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine
e-mail: fiests@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-1129-1336

Lastovenko Mykola, PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Financial Management and Stock Market, Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine
e-mail: lng1nic@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-4169-5449

***Abstract.** Goal.* The purpose of the study is to determine the features of small business financing in Ukraine and outline ways to improve the process of their financing. *Methods.* The research used methods of generalization, comparison, synthesis and analysis, empirical research methods. *Results.* The impact of the pandemic on the functioning of small enterprises in Ukraine is determined. The impact of the pandemic on small businesses has been shown to be more detrimental than large and medium-sized businesses. The criteria for defining a small enterprise are analyzed, differences and the lack of a unified legislative approach to this issue are identified. The necessity of dividing small enterprises into traditional small enterprises and small enterprises aimed at growth is proved. The peculiarities of financing the above types of small enterprises through the prism of the enterprise life cycle are analyzed. *Practical significance.* The basic criteria for financing a small enterprise, which should form the basis of financial decisions: access to financial resources, purpose of operation, financial risks, liquidity. Peculiarities of financing small domestic enterprises are identified: lack of clear guidelines on the possibilities of using a simplified system of taxation by small enterprises; mostly declarative nature of legislative acts aimed at supporting small business; limited access of small enterprises to the stock and money market; low level of liquidity and high level of financial risk. The tasks of which will contribute to the harmonization of the process of financing domestic small enterprises have been identified.

Key words: small enterprise, traditional small enterprise, small enterprise aimed at growth, small enterprise financing.

JEL Classification: M210, G100.

Постановка проблеми. Значення та роль малого підприємства в умовах становлення ринкових відносин є визначальною, оскільки воно є основою формування конкурентного середовища та так званого «середнього класу» населення, що є базою економічного зростання країни. Стратегічне визначення значущості малих підприємств полягає в тому, що вони є основним джерелом робочих місць, генератором бізнесових ідей, рушійною

силою інновацій, росту добробуту населення, тощо.

Кризові явища в економіці спричиненні пандемією найбільш рушійний вплив спричинили на сферу малого бізнесу. Така ситуація спричинена рядом об'єктивних причин, що відображають специфіку діяльності малого бізнесу в Україні. Передусім, це відсутність реальної підтримки від держави у вигляді пільгового режиму оподаткування, покращення доступу до кредитних ресурсів, застосування пільгових ставок кредитування малих підприємств, тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій останніх років. Дослідженню проблем фінансування та функціонування малого підприємства присвячені праці багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема: З. Варналія, Дж. К. Ван Хорна, П. Друкера, О.С. Стонової, Й. Шумпетера, А. та інших.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Разом з тим, недостатньо висвітленими є проблеми специфіки фінансування малого бізнесу у розрізі їх адаптації до вітчизняних умов господарювання.

Мета дослідження. Метою дослідження і є дослідження особливостей фінансування малих підприємств в Україні та окреслення напрямків покращення процесу фінансування вітчизняних малих підприємств.

Основний матеріал. Оцінимо основні параметри розвитку малих підприємств в умовах розгортання кризових явищ пов'язаних з пандемією. Так, за період 2018-2020 років кількість малих підприємств в Україні зросла з 339374 од. у 2018 році до 355708 од. у 2020 році. Разом з тим значущість даного класу суб'єктів господарювання для економіки країни залишається невисокою. Так, станом на 2020 рік питома вага обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) малих підприємств у загальному обсязі реалізації суб'єктів господарювання України складає лише 20,5 % (у 2018 році 19,2%), у той час як великі та середні підприємства забезпечують відповідно 36,1% та 43,4% (у 2018 році 38,2% і 42,6%)[1]. Таким чином, протягом 2018-2020 років отримуємо приріст значущості малих підприємств у загальному обсязі реалізації товарів, робіт та послуг суб'єктів господарювання України у розмірі лише 1,3 в.п.

Відсоток збиткових підприємств у загальному обсязі суб'єктів господарювання у розрізі їх поділу за розміром є майже однаковим: так станом на 2020 рік 30,7% великих підприємств та 28,9% малих підприємств є збитковими. Разом з тим, рівень рентабельності операційної діяльності великих підприємств знизився з 9,1% у 2018 році до 8,3% у 2020 році. Відповідний показник по малим підприємствам має набагато гіршу тенденцію: рівень рентабельності операційної діяльності малих підприємств України знизився з 8,3% у 2018 році до 3,9% у 2020 році. Якщо говорити про рівень рентабельності (збитковості) всієї діяльності, то по великим підприємствам даний показник знизився з 5,2% у 2018 році до 1,0% у 2020 році. Малі підприємства за період 2018-2020 років отримали зниження рівня рентабельності (збитковості) всієї діяльності з 2,7% до -1,8%[1].

Можемо констатувати, що вплив пандемії на малі підприємства є більш згубним, порівняно з великими та середніми підприємствами. Принципово важливим є визначення того, які саме підприємства ми можемо вважати малими. Якщо звернутися до міжнародного досвіду, то у більшості країн світу не існує єдиного підходу до визначення малого підприємства. Проте більшість розвинених країн світу до малого підприємства відносять суб'єктів господарювання з чисельністю основних працівників до 50 осіб та річною виручкою до 10 млн. євро[2].

В Україні на законодавчому рівні закріплено критерії поділу підприємств за розміром Господарським кодексом України та Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні». Останній визначає відповідно до розміру підприємства порядок та форми подання його фінансової звітності. Згідно Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» до малих підприємств відносять усі суб'єкти господарювання середня кількість працівників на яких складає від 10 до 50 осіб, а річний обсяг чистого доходу від реалізації продукції складає від 0,7 до 8 млн. євро[3]. Господарським кодексом України закладено дещо інші критерії визначення малого підприємства – середньорічна кількість працюючих також від 10 до 50 осіб, проте обсяг річного чистого доходу від 2 до 10 млн. євро[4]. Маємо розбіжності у визначення малого підприємства на рівні законодавства, що відносить певні категорії суб'єктів господарювання у площину невизначеності. Важливість єдиної системи критеріїв визначення малого підприємства на законодавчому рівні пояснюється можливостями реалізації існуючих та розробки нових державних програм його підтримки.

Найбільш дієвим напрямком підтримки малих підприємств з боку держави є пільговий режим оподаткування, який в Україні представлено спрощеною системою оподаткування, що формалізується у рамках сплати єдиного податку. ПКУ встановлює вимоги щодо тих суб'єктів господарювання, які мають право претендувати на сплату єдиного податку. Згідно ПКУ виділяється 4 групи платників єдиного податку, що варіюються за граничним обсягом річного доходу від реалізації товарів, робіт та послуг – від 167 мінімальних заробітних плат (1 група) до 1167 мінімальних заробітних плат (3 група)[5]. Таким чином станом на 2021 рік суб'єкт господарювання, який може претендувати на спрощену систему оподаткування повинен отримати річний дохід не більше 7002 тис.грн., або приблизно 2,3 млн.євро. Відмітимо, що Постанова Кабінету Міністрів України від 27 травня 2020 р. № 534 «Про затвердження Державної програми стимулювання економіки для подолання негативних наслідків, спричинених обмежувальними заходами щодо запобігання виникненню і поширенню гострої респіраторної хвороби COVID19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, на 2020-2022 роки» передбачає ряд заходів націлених на підтримку малого та середнього бізнесу, зокрема пільгові ставки кредитування, надання державних гарантій, застосування безрегресного факторингу, тощо[6].

Разом з тим, відсутність єдиного тлумачення до категорії мале підприємство призводить до неясності тих механізмів підтримки на які можуть розраховувати ті чи інші суб'єкти господарювання. Так, наприклад, підприємство з річним чистим доходом у обсязі 9 млн. євро вважається малим лише згідно ГКУ, а підприємство з річним чистим доходом у 3 млн. євро є малим згідно ГКУ і ЗУ «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність», проте не має права застосовувати спрощену систему оподаткування згідно ПКУ.

Згідно дослідження проведеного спілкою підприємців України 61% підприємців України скаржаться на відсутність доступних кредитів і джерел швидкого поповнення оборотного капіталу[7]. Згідно проведених опитувань запропонована у рамках «Державної програми стимулювання економіки для подолання негативних наслідків, спричинених обмежувальними заходами щодо запобігання виникненню і поширенню гострої респіраторної хвороби COVID19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, на 2020-2022 роки» (постанова КМУ №534) державна програма 5-7-9% (мова йде про пільгову вартість кредитів для малих підприємств) на практиці є досить важко реалізованою. Так, більшість суб'єктів господарювання, що звертались у рамках цієї програми за кредитами, після оформлення значного пакету документів отримали відмову[7].

Вважаємо, що особливості фінансування малого підприємства принципово різняться відповідно до можливостей та перспектив його розвитку. Так, відомий американський економіст Джеймс Картер Ван Хорн відзначає, що «нове підприємство в секторі економіки, що зростає по своїй сутності відрізняється від компанії в традиційній сфері бізнесу, що завжди залишиться малою»[8].

Тобто вирішуючи завдання фінансування малого підприємства необхідно обов'язково за базис приймати стратегічну направленість розвитку підприємства. Інноваційна складова діяльності окремих суб'єктів господарювання, що відносяться до малого підприємства стає основою його майбутнього успіху, а отже розширення перспектив щодо залучення більш широкого спектру джерел фінансування.

Вважаємо за необхідне при визначенні можливостей фінансування малого підприємства ґрунтуватись на поділї їх на малі підприємства націлені на зростання та традиційні малі підприємства. Під малими підприємствами націленими на зростання розуміємо підприємства, що в основі своєї діяльності закладають перспективи зростання та розширення, які базуються на інноваційній складові товари, роботи та послуги, що пропонується (наприклад фірма, що працює в сфері високих технологій, тощо). До традиційних малих підприємств слід віднести усі інших суб'єктів господарювання, що в силу специфіки товару, роботи та послуги, що пропонується найбільш доцільно здійснювати свою діяльність у форматі малого підприємства (наприклад сімейний ресторан, окремі види сільськогосподарського виробництва, тощо).

Відмітимо, що такий поділ передбачає, що мале підприємство націлене на зростання у випадку успішної реалізації заданої стратегії в перспективі переходить до групи великих підприємств.

У рамках таблиці 1 нами зроблена спроба сформулювати базові критерії фінансування малого підприємства, які повинні лягати в основу прийняття рішень фінансового характеру.

Для більш повного їх розуміння введемо уточнення щодо специфіки їх трактування. Для цього доцільним є використання наукового доробку Стоянової О.С., яка особливості

фінансування малих підприємств розглядає через призму життєвого циклу малого бізнесу, а саме:

1) наукові дослідження, розробка товарів (робіт, послуг), так званий пренатальний період підприємства;

2) початок виробництва/надання товарів (робіт, послуг), або дитинство підприємства;

3) комерційний успіх товарів (робіт, послуг) або зрілість підприємства;

4) деградація ринку товарів (робіт, послуг) або життєвий спад підприємства [9, с.601].

Відмітимо, що на перших двох стадіях принципи фінансового менеджменту малих підприємств обох означених типів є практично однаковими, різняться лише мета функціонування. Відмітимо, що у цей період мале підприємство має утруднений доступ до ринків капіталу (вимоги до лістингу, тощо), а банківські кредити є важкодоступними (обов'язковість застави, вимоги до платоспроможності, тощо) та високовартісними.

Таблиця 1.

Особливості фінансування малих підприємств (МП)

Тип МП	Доступ до фінансових ресурсів	Мета функціонування	Фінансові ризики	Рівень ліквідності
1. Традиційне мале підприємство	Обмежений доступ до фондового та грошового ринку. Можливість використання програм державної підтримки малого підприємства.	Орієнтація на максимізацію прибутку та часто небажання залучення нових співвласників	Високий рівень ризику втрати інвестицій власника у разі неуспішної реалізації основної ідеї створення малого підприємства. Неможливість диверсифікації власних ресурсів, викликана їх обмеженістю.	Низький рівень ліквідності, що визначається значним перевищення поточних зобов'язань над поточними активами, причиною якого є обмежений доступ до фінансового та грошового ринків.
2. Малі підприємства націлені на зростання	Обмежений доступ до грошового та фондового ринку. Можливість використання програм державної підтримки малого бізнесу. У перспективі можливий вихід на фондовий ринок з емісією акцій, облігацій, тощо.	Максимізація вартості підприємства. Підвищення рівня капіталізації шляхом максимізації курсу акцій.	Високий рівень ризику втрати інвестицій власника у разі неуспішної реалізації основної ідеї створення малого підприємства. У процесі росту розширення можливості диверсифікації та зниження рівня ризику	Низький рівень ліквідності, що визначається значним перевищення поточних зобов'язань над поточними активами, причиною якого є обмежений доступ до фінансового та грошового ринків. У процесі росту завдяки випуску акцій, залучення довгострокових кредитів відбувається покращення рівня ліквідності.

Джерело: складено автором

Взагалі, на перших двох етапах будь-яке мале підприємство є виключенням з основного правила фінансиста – чим більше ризик, тим більше дохідність.

Мале підприємство на початкових стадіях свого існування це завжди високий ризик та низька дохідність. А основна дилема фінансового менеджменту – «рентабельність –

ліквідність» – стає основною дилемою в процесі фінансування малого підприємства.

Що стосується ризиків, то в процесі росту малого підприємства їх рівень знижується, що спричинено розширенням можливостей до фінансових ринків та збільшенням рівня ліквідності.

Щодо можливостей використання малими підприємствами інструментів фондового ринку, то слід відмітити, що в Україні у йому напрямку робляться певні кроки на законодавчому рівні. Так, 11 грудня 2021 року НКЦПФР схвалила проект рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку «Про затвердження Положення про здійснення публічної пропозиції цінних паперів», що значно спрощує процедуру публічного розміщення акцій та облігацій [10]. Найбільш суттєві зміни стосуються спрощення проспекту емісії. Даний документ орієнтовано на те, що саме спрощений проспект збільшить доступ до фондових інструментів емітентів із групи малих і середніх підприємств.

Низький рівень ліквідності є основною проблемою, що характерна для малих підприємств, як на стадіях створення так і на стадіях бурхливого росту. Вирішити цю проблему можливо через залучення кредитних ресурсів за доступною ціною, доцільно рекомендувати використання овердрафту.

Висновки. Підсумовуючи результати проведеного дослідження можемо зробити наступні висновки та узагальнення. Визначені особливості фінансування вітчизняних малих підприємств можна сформулювати у вигляді наступного переліку:

1) Розмитість критеріїв щодо визначення малого підприємства, що не дає чітких орієнтирів суб'єктів господарювання щодо можливостей використання спрощеної системи оподаткування;

2) Декларативний характер більшості законодавчих нормативно-правових актів націлених на підтримку малого бізнесу, непрозорий та забюрократизований процес отримання означеної підтримки;

3) Обмежений доступу малих підприємств до фондового та грошового ринку.

4) Низький рівень ліквідності та високий рівень фінансового ризику.

Для гармонізації фінансування вітчизняних малих підприємств слід необхідним є виконання наступних завдань:

1. Забезпечення єдності визначення малого підприємства на законодавчому рівні. Для цього слід привести у відповідність критерії визначення підприємств за розмірами у рамках Господарського і Податкового Кодексів України та ЗУ «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність».

2. Розробка та впровадження заходів направлених на спрощення та забезпечення прозорості отримання державної підтримки окремими суб'єктами господарювання, зокрема у рамках пільгового кредитування.

3. Розробка заходів щодо покращення доступу малих підприємств до залучення фінансових інструментів фондового ринку.

4. Побудова процесу фінансування повинна враховувати високий рівень фінансового ризику малих підприємств, використання агресивної політики фінансування тут недоцільне, оскільки може призвести значних проблем з платоспроможністю.

Список літератури

1. Державна служба статистики України URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 30.11.2021).

2. Красота О. В., Кір'єв І. С. Особливості розвитку малого підприємництва в умовах порушення макроекономічної стабільності. *Ефективна економіка*, №2 2021. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2021/100.pdf (дата звернення 12.11.2021)

3. Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV. Дата оновлення 1.07.2021. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ed_2006_02_09/T990996.html (дата звернення: 25.11.2021).

4. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. Дата оновлення 19.12.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 20.12.2021).

5. Податковий кодекс України № 2755-VI від 02.12.2010 р. Дата оновлення: 21.11.2021 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення 30.11.2021)

6. Постанова Кабінету Міністрів України від 27 травня 2020 р. № 534 «Про затвердження Державної програми стимулювання економіки для подолання негативних наслідків, спричинених обмежувальними заходами щодо запобігання виникненню і поширенню

гострої респіраторної хвороби COVID19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, на 2020-2022 роки». URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/prozatverdzhennya-derzhavnoyi-programi-stimulyuvannya-ekonomiki-534-270520> (дата звернення: 10.11.2021).

7. Новини спілки українських підприємців. URL: <https://sup.org.ua/uk/news> (дата звернення 29.11.2021).

8. Ван Хорн Джеймс С., Вахович, Джон М. Основы финансового менеджмента. 12-е издание / пер. с англ. Москва : ООО "И.Д. Вильямс", 2008. 1232 с.

9. Стоянова Е.С., Крылова Т. Б., Балабанов И. Т.и др. Финансовый менеджмент: теория и практика. 6-е изд. / под. ред.. Стояновой Е.С. Москва : Перспектива. 2010. 656 с.

10. Про схвалення проекту рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку «Про затвердження Положення про здійснення публічної пропозиції цінних паперів» від 25.06.2021. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/document/?id=12650432> (дата звернення 10.11.2021)

References

1. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/>(accessed November, 30, 2021). [in Ukrainian].

2. Krasota O.V., Melnyk T. H., Borysenko O. A. The change in priorities of state regulation of the small businesses' development. Retrieved from http://journals.uran.ua/nvp_chntu/article/view/100946 (accessed November 12, 2020). [in Ukrainian].

3. On Accounting and Financial Reporting in Ukraine: Law of Ukraine dated May 12, 2011, No. 3332-VI. Retrieved from <http://zakon1.rada.gov.ua/> (accessed November 25, 2021). [in Ukrainian].

4. The Commercial Code of Ukraine: Law of Ukraine dated January 16, 2003 No. 436-IV. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (application date November 20, 2020) [in Ukrainian]

5. Tax Code of Ukraine: Law of Ukraine dated December 02, 2010 № 436-IV. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (application date November 30, 2021). [in Ukrainian].

6. Cabinet of Ministers of Ukraine (2020), "Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of the State program of economic stimulation to overcome the negative effects caused by restrictive measures to prevent the occurrence and spread of acute respiratory disease COVID-19 caused by coronavirus SARS-CoV-2, for 2020- 2022". Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnoyi-programi-stimulyuvannyaekonomiki-534-270520> (accessed 10 November 2021).

7. Novyny spilky ukrains'kykh pidpriemtsiv. [News of the Union of Ukrainian Entrepreneurs] Retrieved from <https://sup.org.ua/uk/news> (accessed November, 29, 2021).

8. Van Khorn Dzhejms S., Vakhovych, Dzhon M. (2008). Osnovy fynansovoho menedzhmenta. 12-e yzdanye / per. s anhl. Moskva : ООО "Y.D. Vyl'iams". [in Russia].

9. Stoianova E.S., Krylova T. B., Balabanov Y. T.y dr. (2010). Fynansovyj menedzhment: teoryia y praktyka. 6-e yzd. / pod. red.. Stoianovoj E.S. Moskva : Perspektyva. [in Russia].

10. On approval of the draft decision of the National Commission on Securities and Stock Market "On approval of the Regulations on the public offering of securities" Law of Ukraine dated June 25, 2021. Retrieved from <https://www.nssmc.gov.ua/document/?id=12650432>(accessed November, 10, 2021). [in Ukrainian].